

Seneca – ett försvar

av Lennart Lundmark

Det är inte svårt att hitta negativa uppgifter om den romerska filosofen Seneca. Redan under antiken och medeltiden spreds rykten om att han plundrat både änkor och faderlösa trots att han själv var omåttligt rik. Dessutom skulle han vara både pedofil och äktenskapsbrytare med flera kvinnor och till och med ha eggat kejsar Nero att mörda sin mor Agrippina.

Än i dag återger Senecas belackare kritiklöst sådana rykten och andra av samma typ. I regel hänvisar de till Tacitus *Annaler* och Dio Cassius *Romersk historia*.¹ Det kan vara motiverat när det gäller Annalerna eftersom de skrevs bara 40-50 år efter Senecas död år 65.² Men det räcker inte med att bara citera dem. Man måste gå vidare och undersöka vad som är Tacitus egna uppgifter och vad som är hans referat av vad andra påstått. Då upptäcker man att det är delatorn Publius Suillius Rufus som står för det mesta som kritikerna fortfarande använder.³

Denne Suillius var senator och representerade även parter i rättegångar. Han hade börjat sin karriär med flera ämbeten i provinserna.⁴ År 24 dömdes han för att ha försnillat och tagit mutor. Han förvisades till en ö utanför Italiens kust, men efter kejsar Tiberius död år 37 fick han återvända till Rom. Där blev han efter några år ett slags juridiskt ombud hos kejsar Claudius, vars hustru

¹ Övriga antika omnämmanden av Seneca består mest av enstaka korta observationer. De finns angivna på sajten *Topos Text* under rubriken *Seneca Roman Philosopher*,

² På svenska av Bertil Cavallin, VII-XVI, 1968.

³ Ordet delator översätts ofta med angivare. Men en delator kunde göra mer än ange. Han kunde uppträda som åklagare och skaffa fram vittnen, både äkta och falska.

⁴ Publius Sullius Rufus i Wikipedia med hänvisningar. Se även Steven H Rutledge: *Imperial inquisitions. Prosecutors and informants from Tiberius to Domitian*, 2001, s 270-71.

Messalina ofta använde Suillius för att berika sig. Bland annat lade hon beslag på några parkanläggningar genom att driva ägaren till självmord.⁵

Ännu ett offer var riddaren Samius som störtade sig på sitt svärd år 47 sedan Suillius hade bedragit honom på 400 000 sestersier i samband med en process. Senare biträdde han Messalina igen och ordnade så att ytterligare några riddare blev dödade för att tillfredsställa hennes girighet.

Då krävde senaten att lex Cincia skulle tillämpas. Det var en lag som förbjöden som hjälpte någon vid en rättegång att ta emot arvoden eller gåvor. Lagen hade kommit till 204 f. Kr och ”glömdes bort” för det mesta, men vid särskilt upprörande fall kunde senaten kräva att den väcktes till liv.

Enligt Tacitus var den allmänna meningen att senaten ville tillämpa lex Cincia ”mot dem som för vinnings skull förde andras talan” var riktad mot just Suillius som var ”frispråkig, förutom av sitt sinnes våldsamhet också genom sin höga ålder”.⁶

Befläckat sovrums

Vid rättegången mot Suillius var Seneca åklagare för senatens räkning.⁷ Att han fått det uppdraget berodde på att han blivit utnämnd till pretor, alltså högste ämbetsman för rättsväsendet, år 49 när han kallades hem från sin förvisning till Korsika. Seneca anklagade Suillius för att ha orsakat flera namngivna personers död genom att skaffa fram beskyllningar under den tid då Claudius och Messalina missbrukade rättssystemet. Suillius skulle dessutom ha försnillat offentliga medel.

I den här typen av rättegångar var det inte ovanligt att den tilltalade svarade med personangrepp på åklagaren. Så gjorde även Suillius. Han hävdade att Seneca hade befläckt kejsrerliga kvinnors sovrums genom att förföra Germanicus

⁵ Annaler, XI. 1-5

⁶ Annaler, XIII.42

⁷ Annaler, ibid.

dotter Agrippina d.y. Fyra år av vänskap med kejsar Nero hade förskaffat Seneca med trehundra miljoner sestersier. Nu fångades testamenten och faderlösa i Rom i hans garn och provinserna sögs ut genom hans gränslösa ockerräntor. Han hade dessutom helt rättvist blivit förvisad till Korsika för äktenskapsbrott.

Efter anklagelserna mot Seneca övergick Suillius till att skylla allt på Messalina ”och vacklade i sitt försvar”. Han dömdes för att ha varit denna ”rasande, lastbara kvinnas språkrör”. Men han klarade livet och förvisades till Baleariska öarna där han ska ha ”utstått sin avskildhet under ett rikt och yppigt leverne”.⁸

Vissa moderna Senecakritiker återger Suillius påståenden efter formuleringen ”Tacitus skriver ...”, som antyder att det är historikern själv som anklagar Seneca. Men Tacitus har inte ett ont ord att säga om Seneca, han bara refererar Suillius, som han betecknar som ”fal” och ”förtjänt av mångas hat”.⁹

Grövre anklagelser

Den andra källan som fortfarande åberopas är Dio Cassius, som hade höga poster inom förvaltningen och skrev på grekiska 211-232 e. Kr, alltså omkring 150 år efter Senecas död. Hans omfångsrika *Romersk historia* omfattar tiden från Roms mytiska forntid till 220-talet e Kr.

Det mest förödande för dem som använt den påstådde Dio Cassius mot Seneca är att vi inte ens har en kopia av Dios text om Senecas tid bevarad¹⁰ Det som finns är en sammanfattning utförd av munken Xiphilinus på uppdrag av den bysantinske kejsaren Mikael VII Ducas (1071-1078), alltså över tusen år efter Senecas död. Det fastslogs redan 1895 av Ursulus Philip Bossevain i en kritisk

⁸ A.a.XIII. 43

⁹ Annaler XIII, 42

¹⁰ Dio Cassius, Roman History. Hittas enklast på warburg.sas.ac.uk eller www.uchicago.edu i Church och Brodribbs översättning. Senecas tid avhandlas i Bok 61, Kap 10 och Bok 62, Kap 2.

tvåbandsutgåva av Dios Historia. Senare har Dios utgivare i Loeb Classical Library, Ernest Carey, betecknat epitomen som en slarvigt utförd parafras. Harvard University Press, som ansvarar för den aktuella utgåvan av Dio, påpekar redan i presentationen vilka volymer som Xiphilinius har skrivit.

Xiphilinius, under benämningen Dio, betecknas ofta som en antik källa, men den är från 1 000-talet, och alltså medeltida. Det reducerar värdet angående Seneca till närmast noll, och eftersom det är allt vi har, kan man inte veta vad som utgår från Dio och vad som är opålitligt skvaller eller påhittat av Xiphilinius.

Han tillskriver bland annat Seneca sådant som är hämtat från den bysantinska klostermiljön. Ett exempel: ”Ett år tidigare hade han [Seneca] haft så strikta vanor att han bett en elev ursäkta att han inte kysste honom eller åt vid samma bord som han. [...] Jag kan inte föreställa mig varför han avstod från kyssen. Den enda förklaring, som jag kan tänka mig är att han inte ville kyssa den sortens läppar, men den motsägs av fakta angående hans övriga favoriter.”¹¹ Det är otänkbart att den romerske ämbetsmannen Dio Cassius skulle ha lagt in en sådan intim reflexion i sin omfattande historia skriven på 200-talet e. Kr. Episoden är hämtad från 1000-talets bysantinska klosterliv.

När det gäller Seneca kommer Xiphilinus med nya anklagelser, fast under Dios namn. En del av dem utgår från Suillius, men Xiphilinius gör nya tillägg. Trots att Seneca klandrade de rika skall han ha skaffat sig en förmögenhet på 7 500 myriader. Han, som fördömde lyxen hos andra hade 500 bord av cederträ med fötter av elfenben, alla likadana. Han fann behag i gossar i sin blomstring, en aktivitet som han också lärde upp Nero i. Seneca skulle dessutom ha eggat Nero att mörda Agrippina och en av orsakerna bakom Boudiccas stora uppror i Britannien år 60 var att Seneca hade lånat ut 40 000 000 sestersier till öborna

¹¹ A.a , Bok, 10

och plötsligt krävde tillbaka lånet, samt tog till hårda åtgärder för att få in pengarna.¹²

Normalt inslag

Att Seneca lät en del av sina pengar förräntas genom att låna ut dem var ett normalt inslag i den romerska ekonomi som i stor utsträckning drevs med hjälp av krediter för både handel och produktion. Det gällde allt från småbönders skuldslaveri till lån som togs upp av kejsaren och hans familj. Det fanns ingen fastställd räntesats, men en årsränta på 12 % ansågs vara anständighetens övre gräns, vilket inte betyder att den alltid respekterades. Vad Seneca tog i ränta vet vi inte och Suillius kan inte betraktas som något sanningsvittne.

Man kan också fråga sig om de påstådda lånen till Britannien handlade om investeringar, om de ens existerade. Seneca satsade en del av sina pengar på jordbruk. Hos Xiphilinius finns den förbryllande formuleringen att Seneca lånade de brittiska öborna pengar trots att de inte ville ha dem.¹³ Man kan möjligen tolka det som om det handlade om investeringar. Det skulle åtminstone göra den underliga formuleringen mindre svårbegriplig.

När man läser kritikernas källor ser man att de till stor del består av skvaller om sexuella aktiviteter. Vi kan inte veta om de hade någon grund i verkligheten. Det gäller även Senecas förvisning till Korsika på grund av äktenskapsbrott år 41 med Julia Livilla, Caligulas syster. Där skriver Xiphilinius, i motsats till Suillius, att Messalina hade fabricerat anklagelserna mot Julia Livilla och Seneca.¹⁴ Det var nämligen inte ovanligt att Messalina förvisade sina fiender för äktenskapsbrott. De flesta historiker menar för övrigt att Messalina främst var ute efter Julia, som hon snart lät döda.¹⁵

¹² Ibid.

¹³ Dio/Xiphilinius Volym 62. 2. 1

¹⁴ Ibid.

¹⁵ M Griffin, Seneca, a philosopher in politics, Oxford UP 1976, s 61

I de fall där det finns andra och bättre källor, som i fråga om mordet på Agrippina, har vi uppgifter som motsäger Xiphilinius. Boudiccas uppror har många historiker behandlat, men ingen har hittat någon annan källa än Xiphilinius som påstår att Senecas utlånade pengar skulle ha varit den utlösande faktorn. Xiphilinius motsäger också sig själv och skriver i volym 62.2.1 av Romersk historia att den egentliga krigsorsaken var att guvernören i Britannien krävt tillbaka de pengar som kejsar Claudius hade skänkt de förnämsta britterna.

Senecas vardagsliv

Även om Seneca var rik så var han ingen frossare. Tacitus skriver i samband med Senecas självmord att hans kropp var försvagad ”av hans sparsamma livsföring”.¹⁶ Det bör tyda på att han levde asketiskt. Hans egna uppgifter är tämligen detaljerade. De finns i *Breven till Lucilius*, som är Senecas sista verk. (Här kallar vi dem enbart Breven.) De skrevs under de tre åren före Senecas död år 65. Numera finns de i en 600-sidig översättning till modern och lättläst svenska av professor Magnus Wigren.

Det mesta om Senecas vardagsliv har vi i Brev 83 och 108. Där tar han upp sin vardag och sitt förhållande till mat och dryck. Han hade redan i unga år blivit inspirerad av stoikern Attalus, som förespråkade en asketisk livsstil. Då blev Seneca en hängiven vegetarian under en period. Men hans far uppmanade sonen att upphöra med den regimen för att han inte skulle misstänkas tillhöra någon främmande kult. Det kunde hämma hans karriär som ämbetsman, menade fadern. Då började Seneca äta lite kött, men även sedan han blivit en offentlig person var han ytterst måttlig i sina matvanor.

Han avstod helt från delikatesser som ostron och svamp eftersom han ansåg att de bara får de redan mätta att fortsätta att äta. Och han använde inte parfym med

¹⁶ Tacitus, XV, 63

motiveringen att den bästa kroppslukten är att inte lukta alls. Dessutom avstod han från varma bad under hela sitt vuxna liv. Det motiverade han med att det var onyttigt och bortskämt att först hetta upp kroppen och sedan laka ur den genom svettning.

I stort sett hela brev 83 använder han till att fördöma dem som berusar sig på vin. Själv deklarerar han att han klarar sig utan. I det brevet beskriver han även en dag under sina sista år. Den var delad mellan hans säng och hans läsning. En obetydlig del ägnades åt fysisk träning och då var han tacksam för sin höga ålder. Träningen kostade inte mycken möda. Så fort han rörde sig blev han trött.

Hans tränare var slaven Pharius, som påstod att han och Seneca var i samma ålder eftersom båda höll på att tappa tänderna. Och Seneca kunde knappt hinna med Pharius när de sprang i kapp. Men ibland blev det åtminstone oavgjort.

Efter träningen tog Seneca ett kallt bad. Men inte lika kallt som det brukade vara i Aqua Virgo, en bassäng, som numera ingår i den berömda Fontana di Trevi. Han brukade hoppa i vattnet första januari. Senare flyttade han sig, först till Tibern och därpå till ett badkar som solen fått värma upp. ”Nu är det inte långt kvar till att jag tar varma bad.”, konstaterar han.

Sedan äter Seneca torrt bröd och frukost utan dukat bord. Därefter sover han en kort stund. ”Du känner mina vanor. Jag brukar sova mycket litet. Jag selar så att säga av, det räcker för mig att ha upphört att vara vaken. Ibland vet jag att jag har sovit, ibland misstänker jag det bara.”

Kluven och självkritisk

Seneca spacklar inte över sprickorna i sitt jag, han framhäver dem. Därför konfronter ofta olika röster varandra i hans skrifter, gärna i dialoger. Ibland talar den överlägset vise stoikern, ibland en underdånig aspirant som söker vägledning.

Men Seneca är inte uppgiven. Han har en vision av något bättre. Naturen är inte en grym härskare som tvingar och förslavar oss. Även vår inre natur är god och förnuftig så länge vi inte låter affekterna råda. Hoppet står till förnuftet, den fundamentala och fria kärnan hos människan, både som individ och social varelse.

Frihet uppnår vi genom att låta förnuftet råda och förlika oss med vår kommande död. I och med att vi har valt att leva har vi också accepterat kontraktet med naturen. Det är vanhedrande att försöka upphäva det genom illusioner om ett evigt liv.

Sin rikedom skändes Seneca inte över. Ingen har dömt visdonen till fattigdom, skriver han i Kapitel 26 av *Om det goda livet*.¹⁷ Filosofer får fler tillfällen att utveckla och uppfostra sin själ om de är rika än om de är fattiga.

Anklagelserna om hyckleri avvisade han med att kritikerna inte förstod vad saken gällde. ”Du talar på ett sätt, men lever på ett annat,” säger de. [...] Just detta anförde man mot Platon, Epikuros och Zenon, men de talade inte om sitt eget liv, utan om det ideala livet. Jag talar om dygden, inte om mig själv, och när jag kritiserar brister gäller det framför allt mina egna. När jag blir kapabel till det ska jag leva som jag bör.”¹⁸

Seneca vill befrias

Under Neros första fem år som kejsare fungerade han hjälpligt, även om han var ute och slog runt på nätterna. Seneca och Burrus, befälhavaren för pretoriangardet, höll rätt bra ordning på honom.

Burrus dog av okänd anledning år 62. Då rasade Senecas maktställning. och Nero sökte sig till allt sämre rådgivare. Senecas fiender började sprida nedsättande uppgifter om hans ”våldiga, ständigt ökande rikedomar som

¹⁷ Seneca: Till Gallio om det goda livet, i *Om livets korthet och andra skrifter*, (2012). Övers Magnus Wistrand.

¹⁸ Till Gallio ... Kap 18.

överskred vad som var passande för en privatman”. Han skulle rent av försökt överträffa kejsaren i ståtliga parkanläggningar och storslagna lantegendomar. Det ska ha lett till att Nero började undvika honom.¹⁹

Vid sitt första försök att befria sig från sin ställning i palatset år 63 ville Seneca köpa sig fri, men Nero släppte honom inte. Seneca skyllde då på sjukdom och sade sig inte kunna lämna hemmet. Han gjorde ett nytt försök att komma undan Nero år 65, men det slutade med att kejsaren utfärdade den dödsdom som tvingade Seneca att begå självmord.

Trots att Seneca levde exemplariskt brottades han ständigt med sina krav på stoisk perfektion. De var så höga att han aldrig blev nöjd. Kanske var han onödigt hård mot sig själv, men det är knappast klandervärt.

Seneca nöjde sig med att peka ut vägen, men han ansåg sig inte värdig att ta tåten. ”Jag håller som bäst på att bilda mig, forma mig, höja mig till idealets höjd. När jag lyckats, då först är det tid att kräva harmoni mellan ord och handlingar.”²⁰

¹⁹ Tacitus, XIV, 52

²⁰ Till Gallio ... Kap 24.